

ЗОРАН С. ГРБИЋ*
БОРИША ЛЕЧИЋ**

Академија за националну безбедност
Београд

УДК 323.28:28

Прегледни рад

Примљен: 18.12.2018

Одобрен: 28.01.2019

Страна: 61-74

ХАРИЦИТСКИ КОРЕНИ ИСЛАМИСТИЧКОГ ТЕРОРИЗМА

Сажетак: У последњих неколико деценија свет је суочен са ескалацијом тероризма исламистичког типа. Активности бројних исламистичких терористичких организација, попут Исламске државе, Ал-Каиде и Боко Харам, представљају данас највећу претњу по безбедност на глобалном нивоу. У идеолошко-доктринарном погледу карактерише их заједничка идејна платформа која своју снагу црпи из далеке прошлости, из времена оснивања прве заједнице муслимана када су ударени темељи једној борбеној теократској државној заједници која је почивала на веровању у једног, јединог и јединственог Бога и на нужности апсолутне примене његових закона на земљи. На дословној примени ових принципа и начела, не либећи се притом коришћења најсвирепијег насиља у обрачуна са својим идеолошким и верским неистомишљеницима, средином 7. века, посебно је инсистирала једна групација одметнутих чланова новоуспостављене муслиманске заједнице која је касније упамћена по општем називу харицити. Припадници ове прве шизме и најранијег расколничког покрета у исламу били су зачетници појаве која се данас у академским круговима појмовно одређује и класификује на више начина, као исламистички тероризам, али и као верски тероризам, радикални фундаментализам, цихадизам и др.

Кључне речи: исламистички тероризам, харицити, Исламска држава, Ал-Каида, Боко Харам, цихадизам

Увод

Са историјског аспекта посматрано, харицити су имали кључну и пресудну улогу у почетној фази успостављања и развоја институције арапско/исламског халифата, па самим тим и политичке историје ислама. Према мишљењу познатог иранског политичара и научног радника, Али Акбар Велажатија, појавом харицита на историјској позорници значајно су се продубила идеолошка трвења унутар муслиманске заједнице. Како исправно истиче овај

* zorangrbic26@gmail.com

** borisalecic@gmail.com

аутор: „Иако су на почетку биле политичке природе, ове несугласице су због суштинске повезаности религије с политичким животом у исламу врло брзо представљене као основ верских недоумица и друштвених размимоилажења“ (Velajati, 2016: 723).

Припадници најраније верске секте у исламу ¹ (ар. *хавариџ*, једн. *хариџиј*), или првог бунтовничког покрета, како га неки аутори називају, установили су у свом деловању праксу коришћења насиља која би се, из данашње перспективе, могла окарактерисати не само као антирежимски или антидржавни рад уз коришћење свих средстава, већ и као тероризам у његовој најчистијој форми.

За овакав дискурс у поимању и осликавању додирних тачака између хариџизма и савременог тероризма исламистичког типа, залажу се поједини аутори, међу којима посебно Џефри Кенеј (Jeffrey T. Kenney), амерички професор верских студија и аутор студије *Муслимански побуњеници*,² у којој се бави упоредном анализом хариџитског покрета и египатске организације „Муслиманска браћа“. Мотив и инспирацију да се посвети поменутој теми, овај угледни научни радник пронашао је након свог дугогодишњег промишљања и закључка да су „харицити, упркос њиховом вековима дугом одсуству са историјске позорнице и даље присутни у свести Египћана“, као и да је у кругу муслиманске академске заједнице увек постојала жива забринутост за очување утицаја историјских симбола, попут хариџита, на креирање јавног мњења у муслиманским друштвима (Kenney, 2006: 3).

Историјски развој

Када је реч о осврту на историјске прилике и друштвени амбијент из којих су изникли харицити, оно што је заједничко свим ауторима који су се бавили овом исламском сектом јесте оцена да, од момента када су се појавили на историјској сцени, харицити нису престајали да врше снажан притисак на централне власти организујући убиства и сталне побуне, уз успостављање потпуне контроле над појединим деловима државне територије коју би претходно војнички освојили. Арабиста Раде Божовић управо наглашава чињеницу да су

¹ У вези с најранијим помињањем ове секте постоји мишљење, засновано на исламској традицији која се ослања на чувеног исламског теолога из 9. века Бухарија, да је постанак хариџита и целокупно касније учење ове секте потекло од извесног Зул-Хувајсира (Dhu'l-Khuwaysir), из племена Бану Тамим, који се обратио пророку Мухамеду с кратком поруком да у свом поступању и вршењу власти „буде правичан“. Очигледно да је овде реч о стављању акцента на социоекономске разлике које су довеле до појаве хариџизма, а мање на његовој верској компоненти на којој је инсистирала каснија исламска апологетика. Опширније види:

<http://muslimmatters.org/2015/08/24/khawarij-ideology-isis-savagery-part-one/>. Преузето 17.03.2017.

² Занимљиво да један од најбољих познавалаца ислама, Монгомери Ват (W. Montgomery Watt), има резерву према употреби појма *побуњеници* за хариџите, понајвише због, према његовом мишљењу, теолошке позадине њиховог покрета. Види: Watt, M.W., *Islamic Philosophy and Theology: An Extended Survey*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 1985, p. 3.

<http://www.muslimphilosophy.com/books/ipt-wat.pdf>.

припадници ове секте у историји остали упамћени као сурови ратници, поред тога што су били и упорни мисионари за ширење свог начина разумевања и исповедања ислама (Божовић, 2007: 191). Њихов историјски значај за развој муслиманске заједнице огледа се, између осталог, и у чињеници да су константно представљали изазов умајадским и абасидским властима, не толико у оквиру политичких и религиозних дебата тог времена, колико због тежњи да ову заједницу, *путем насиља*, приведу идеалном типу заједнице засноване на харицитским идеолошким критеријумима за оцењивање исламских вредности.

Несугласице и спорења међу ауторима тичу се, углавном, питања да ли је реч о верској или политичкој групацији, односно покрету. Промишљајући на ову тему, Кенеј указује на врло важну чињеницу да, у вези с харицитима, постоји много сачуваних података о њиховој „величини и саставу снага“ које су се оружаном супротставиле одлуци о арбитражном решавању питања власти над муслиманском заједницом, међутим, како примећује овај аутор, „...мало се тога зна о идентитету и мотивацији оних који су постали познати под именом харицити“, или о томе зашто је „ова група људи изненада променила мишљење о арбитражи?“, као и о томе „...које је значење слогана који су изговорили када су се побунили? Да ли су се идентификовали као племе, клан или на неки други начин? Који су то социјални, политички или економски разлози утицали на њихову одлуку да се побуне?“ (2006: 23). Танасковић истиче да су харицити, као трећа велика исламска следба, оставили „виднога трага у историји муслиманских народа и држава“ и наводи да су их „с обзиром на њихову карактеристичну идејну ригорозност и, условно речено, демократичност у размишљању и одлучивању, [...] неки исламолози прозвали „исламским пуристима“ (Танасковић, 2008: 164).

У почетку спонтано окупљени из круга Алијевих³ присталица незадовољних халифином одлуком да прихвати арбитражу (ар. *tahkim*) у спору који је настао с Муавијом⁴, након Османовог убиства и полагања права на халифат, до коначног раскида с Алијем дошло је током трајања битке код Сифина, јула 657. године, када је једна група ратника, махом из племена Тамим, напустила бојиште и упутила се самовољно у оазу Харура на свом повратку у Ирак. Повод за незадовољство ове групе, која је за свог вођу већ у Харури изабрала једног од својих чланова – Абдулаха ибн Вахба ал-Расибџа, сводио се у суштини на неслагање са одлуком, коју су приватиле обе стране у сукобу, да се питање избора халифе повери људима уместо богу. Из овог неприхватања су-

³ Али ибн аби-Талиб, четврти тзв. ортодоксни или правоверни халифа, владао од 656-661. године. О његовим претходницима, халифама Абу Бакру, Омару и Осману, који су наследили посланика Мухамеда на челу муслиманске заједнице, после смрти пророка 632. године, и сукобима око лидерства над овом заједницом, види опширније у следећим целовитим и исцрпним историографским делима тројице аутора: Hiti, Filip (1988): *Istorija Arapa od najstarijih vremena do danas*, Veselin Masleša, Sarajevo; Еспозито, Л. Џон (2002): *Оксфордска историја ислама*, Clío, Београд и Хурани, Алберт (2016): *Историја арапских народа*, Clío, Београд.

⁴ Муавија ибн аби-Суфјан, Алијев супарник у борби за власт, оснивач умајадске династије и Умајадског халифата, владао од 661-680. године. Умајаде је у крви сменила с власти абасидска династија, 750. године, када је и успостављен Абасидски халифат који је трајао све до 1258. године.

премације људског над божјим судом, оличеног у покличу првих харицита који је гласио: *ла хукма илла ли- 'лахи* (пресуда припада једино богу), настао је и првобитни назив ове групе *ал-Мухаккима* (у преводу они који изговарају овај поклич). У неким изворима помиње се, као првобитни назив ове групе и *ал-Харурија*, по оази у којој су се првобитно окупили ови Алијеви неистомишљеници.

Након неповољног исхода арбитаже по Алија, халифа је, у покушају да оправда своје поступке који су га навели да прихвати споразумно решење спора, одржао једну проповед у џамији у Куфи која је још више разгневила неке од његових најискренијих присталица и довела до још већег осипања његове војске. Многи су тада напустили тј. изашли из Куфе и придружили се Ибн Вахбу. Према мишљењу појединих аутора, харицити овом *изласку* дугују своје име, које у преводу има значење *они који су изашли*. Један од оних који дели ово мишљење, Неркез Смаилагић, заступа став да је „ово тумачење вјероватније од оног према којем оно има шире значење, наиме „оних који су изашли из заједнице вјерника“ (Smailagić, 1990: 240). Овај аутор помиње још једно име које су, наводно, први харицити сами себи дали а то је *аш-Шурат* (ар. једн. *аш-Шари*), у преводу продавачи, и значењу *они који су продали душу за божју ствар*.

После Алијеве проповеди, догађаји су убрзо попримили незаустављив и крајње неповољан ток по халифу и дотадашњу монолитност муслиманске заједнице. Према ономе што о овим догађајима наводи чувени француски оријенталиста Хенри Лауст (Henri Laoust): „Буна је ускоро имала своје подручје, своје вође и заматак организације. Уједињенима у варошици Нехраван, на каналу који се одваја од Тигра, тим првим харицитима на челу су стајала двојица заповједника [...]: 'Абдуллах ибн Вахб ар-Расиб и Хуркус ибн Зухајр ал-Багали“ (Laoust, 1989: 23).

Овакво стање није могло дуго да потраје. Поступци харицита изазвали су реакцију Алија и његових шиитских присталица, чим су се довољно опоравили од сукоба с Муавијом и његовим трупима. Јула 658. године Али је код Нехравана напао логор харицита наневши им тешке губитке у људству. У овој бици животе су изгубили обојица харицитских вођа, као и мноштво њихових следбеника. Ипак, пораз код Нехравана није значио и престанак побуне харицита. Она се у периоду који је уследио манифестовала у виду бројних локалних устанака харицитских огранака широм халифата.⁵ Лауст посебно истиче ову чињеницу позивајући се на исламску традицију у којој је остало забележено „да су од деветорице харицита који су избјегли покољу двојица отишла у Сицистан, двојица у Јемен, двојица у Оман и двојица у Џезиру, како би ширили своје замисли“ (1989: 24).

У вези с Алијевим убиством, које је потом уследило као чин освете преосталих харицита, Лауст и Смаилагић подсећају на исламску предају која „оп-

⁵ Врло исцрпни подаци о харицитским огранцима, или подгрупама-подсектама како их неки аутори називају, од којих су најважније и најпознатије четири: *суфрити*, *азракити*, *наџидити* и *ибадити*, могу се пронаћи код Лауста у његовој студији на коју се позивамо у овом раду.

тужује“ хариците да су поред халифе намеравали да убију и Муавију и његовог заповедника Амра ибн ал-Аса, сматрајући их одговорним за погубне (страначке) поделе и сукобе у муслиманској заједници.

Насиље у режији харицита наново је ескалирало у почетном периоду успостављања Муавијине власти. Повод за избијање побуне на чијем се челу нашао Фарва ибн Навфал, пронађен је у ал-Хасановом⁶ одрицању од халифата. Како наводе исламски хроничари, побуна је врло брзо угушена али одмах после ње избила је једна друга, много опаснија за Умајаде, коју је предводио ал-Муставрид, према Лаустовом опису, „проповедник и плаћеник“ који је покушао да заузме свети град Медину. Захваљујући војној помоћи коју су Умајади овог пута добили од Зијада ибн Абиhiја, вође ирачких шиита и некадашњег Алијевог и Хасановог присталице, и његовом савезу с властима у Дамаску, ова побуна харицита је такође угушена у крви. И поред великих губитака које су претрпели у сукобу с режимом, харицити се нису смиривали. Порази су допринели стварању култа мученика у редовима самих харицита и њихових присталица у Ираку. Метеж је захватио и друго ирачко средиште, град Басру, чије је становништво масовно страдало када су се на оружје дигли харицити предвођени Курајбом ал-Аздијем и аз-Захафом. Пред крај Муавијине владавине, 678. године, ова двојица харицита који су се, иначе, борили у бици код Нехравана, прогласили су *свети рат* против умајадског поретка али бројније и организованије режимске снаге неутралисале су овај талас побуне.

Отпор харицитских група режимским властима наставио се несмањеним интензитетом и током владавине Абасида који су 750. године срушили Умајадски халифат. У појединим рубним подручјима Абасидског халифата, попут Триполитаније и Магреба, успели су чак да трајније наметну своју власт и идеологију.

Током дуге историје развоја секташтва у исламу, једино су ибадити успели да сачувају своју заједницу и доктринарно учење. Штавише, средином прошлог века успели су да у Оману оснују независну државу као последње уточиште чистих харицита. Осим тога, преживели су још у мањим заједницама у Занзибару (област данашње Танзаније) и у још неким областима у источној и северној Африци. Оно што на први поглед представља парадокс у односу на општу представу о идеологији харицита, представља чињеница да је ова данашња заједница ибадита у потпуности посвећена сопственом мирном и демократском развоју. За разлику од других харицита, који су прибегавали политичким убиствима да би постигли своје циљеве и одржали се као заједница, данашњи ибадити свој опстанак дугују колективној способности прилагођавања историјским околностима у којима су се налазили, почев од друге половине 18. века до данас, као и (временом стеченој) склоности за прављење компромиса ради опстанка своје заједнице.

⁶ Старији од двојице Алијевих синова који, иако има и данас истакнуто место у шиитској традицији, ни изблиза није оставио дубоког трага у исламској политичкој и верској традицији колико његов борбени млађи брат, ал-Хусеин, цењен и обожаван код свих муслимана, посебно шиита.

Догма и идеологија

Уколико се оцени историјских догађаја из најраније фазе развоја ислама приступи из религијског угла, односно онога што је у то време постојало као релативно заокружен верски корпус општеприхваћених начела и принципа обавезујућих за чланове муслиманске заједнице, харицитски раскид са халифом Алијем могао би се оквалификовати као немирење са актом кршења неупитне божанске воље, или непогрешиве одлуке врховног бића. Такође, и као истовремени отпор наметању интереса који потичу од слабашне и, по правилу, крајње проблематичне, себичне и несталне воље људи, смртних и пролазних бића на *дуњалуку*.

Фазлур Рахман посебно истиче чињеницу номадског порекла харицита и приписује јој битан утицај на формирање њиховог идеалистичког погледа на свет који се испољавао, пре свега, кроз заступање идеје о једнакости. Како истиче Рахман: „Апсолутна и бескомпромисна једнакост и одговорност пред божјом влашћу сажето изражава њихов дух, а из тог духа проистекли су њихови основни принципи. Категорички захтевајући да се 'заповеди добро и забрани зло', као обавезу коју је Кур'ан поставио муслиманској заједници, они су нападали не само владајуће Умајаде него и умерену већину заједнице, коју су оптужили као 'лење' конформисте“ (Rahman, 1983: 237).

Исту тезу заступа и Ват у својој студији о исламској филозофији и теологији, када говори о пореклу првих исламских секти у исламу – харицитима и шиитима. Према овом аутору, за разлику од шиита, који су махом били припадници јужноарабљанских племена па, стога, навикнути на наследни принцип смене властодржаца и монархистички уређене заједнице, харицити, као припадници северноарабљанских племена, „слободних“ становника пустиње, признавали су и поштовали искључиво принцип једнакости и избора „првог међу једнакима“ тј. оног који је био изабран од стране најумнијих чланова (племенске) заједнице. Подразумевало се да предводник заједнице мора да поседује харизму и највише људске врлине.

По питању учињеног тешког греха, које се као проблем међу првима поставило у исламу изазвавши и прве поделе, како међу верским ауторитетима тако и у самој заједници верника, харицити су имали непоколебљив став. Из њиховог фанатично брањеног начела да тежак грешник не може (више) бити сматран муслиманом, Рахман имплицитно изводи закључак о харицитском веровању да је човек слободан у (свом) деловању и да су дела основни елемент вере. И Смаилагић у овоме види основни принцип харицитске вере. Према његовом мишљењу, харицити су инсистирали на поштовању кодекса који је, без изузетака, подразумевао да се само на основу поступака појединца може оценити степен искрености његовог веровања. Политиколог Емил Влајки заступа став да основа харицизма почива на трима начелима: а) признавању искључиво двојице ортодоксних халифа и то Абу Бакра и Омара; б) на ставу да се починиоци великог греха сматрају неверницима и, ц) обавези побуне, тј. устајања против власти халифе/имама који крши суну (Vlajki, 2016: 171).

Питање демократичности и терора

На политичком плану, како примећује Лауст, побуна харицита представљала је одбрану права искрених верника не само да се успротиве погрешној одлуци свог верског вође, већ и да заштите право свих чланова заједнице на слободан избор свог поглавара, без обзира на његово племенско-родовско порекло. За Лауста ово је био израз политичког плурализма који је неуспешно окончан, јер је у заједници превагнуло схватање халифата као унитаристичке творевине (1989: 23). Из ових плуралистичких тежњи у обликовању заједнице, рекло би се да овај аутор извлачи закључак о постојању, додуше у траговима, примеса демократичности и егалитарности у идеологији првих харицита.

Слично мишљење заступа и Рахман, мада не сугерише експлицитно елементе демократичности у идеологији харицита, као што то чини Лауст, иако и он помиње егалитаризам као теоријску платформу са које су припадници ове секте критиковали халифат. Ево шта о томе каже Рахман: „С обзиром на свој егалитаризам, [харицити] су одбацили ортодоксно гледиште да положај калифе мора бити ограничен на неког од чланова племена Курејшита⁷; они су сматрали да сваки муслиман чији је карактер беспрекоран може бити изабран на тај положај, чак и ако је 'црни роб'. Тај закон не само што је био у супротности са ортодоксним ставом, већ и, још фундаменталније, са шиитском легитимистичком доктрином, која је сматрала да се имамаат мора ограничити, посредством Алија, на наследнике Пророка“ (1983: 238).

На практичном плану, међутим, расправе ове врсте (о политичком плурализму, демократичности и егалитаризму харицита – уз све ограде) „падају у воду“ када се приступи дубљој и свестранијој анализи друштвених последица које су наступиле услед активности ове секте. Смаилагић, али и други аутори, истичу као неспорну чињеницу изразити фанатизам харицита који се врло брзо испојио у „нису екстремистичких изјава и *терористичких акција*“ прогласивши неверником сваког ко се није слагао с њиховом идеологијом. А пошто су неверници били изван закона, могли су бити несметано проглашавани за легитимну мету тј. убијани. Као директну последицу овакве харицитске догме и доктрине у настајању, Смаилагић наводи следећу констатацију: „Починили су многе злочине, не штедећи ни жене. [Њихова] моћ расла је мало по мало, како су [им] приступали нови фанатички и бунтовно расположени елементи, укључујући и извјестан број неарапских, који су били привучени начелом о једнакости које су харицити наглашавали“ (1990: 240).

Велајати наводи да је основа теолошке догме харицита и свих осталих подсекти које су настале у окриљу харицизма заправо њихова „идеја о утемељењу друштвеног система који би потпуно функционисао у складу с њиховим уверењима“. Из тог разлога су и сејали страх међу муслиманима, о чему понајбоље сведочи један историјски запис на који се позива Велајати: „Мухакимити

⁷ Водеће арапско племе у предисламској Меки којем је припадао и посланик Мухамед. Халифе из умајадске династије били су такође пореклом из овог племена.

[харицити] су са сабљама у рукама корачали базаром. Чим би приметили да се народ окупља око неке идеје коју они не подржавају, узвикивали би слоган 'пресуда је само божја' - по којем су их други муслимани препознавали - и нападали би народ. Убијали би људе све док неко из масе не би убио њих [...] Људи су живели у сталном страху“ (2016: 736). Управо овај фанатизам и нетолеранција у заступању појединих политичких захтева, који су се граничили с верским усхићењем и тражењем (у политици и свакодневном животу) идеалног (па самим тим и утопијског) поретка ствари, уз инсистирање да се ови политички захтеви, ако је то нужно, испуне насилним методима, чинили су главне одлике харицита. О каквом је фанатизму реч понајбоље сведочи пракса *имтихана* (испитивања) и *исти'арада* (верско-обредног убиства) код азракита (о којој говори Лауст) која је коришћена приликом регрутовања нових чланова секте од којих се захтевало, као израз искрене привржености, не само да закољу једног непријатељског заробљеника, већ и чланове његове најуже породице (1989: 50).

Постепено су из ових побуна харицити усавршили тактику извођења борбених акција коју Смаилагић назива *герилском* тактиком ратовања. Она се састојала у брзој мобилизацији и распоређивању борбених јединица на територији, после чега би уследио њихов изненадни напад на незаштитено становништво а затим и брза евакуација с места напада како би се избегао прогон и санкција режимских снага. Средиште харицитских борбених формација налазило се у неприступачном мочварном крају око Басре и Џухе, на левој обали Тигриса, одакле су могли брзо да узмакну у планинско подручје иранске висоравни у случају потере. Ништа мање активно подручје њиховог терора било је и Арабијско полуострво.

Занимљива је констатација, коју износи Смаилагић, о постојању *религиозног* обзира ових вођа према исламским светињама у Меки и Медини који их је одвратио од заузимања ова два града (1990: 241). Имајући у виду све оно што је до сада речено у погледу карактеристика харицита, ова нам констатација изгледа прилично неутемељено. Иако и сам аутор доводи у извесну сумњу објективност исламске традиције у погледу хронологије појединих догађаја из историје харицита, мишљења смо да тврдња о религиозном обзиру не стоји из најмање два разлога: *војне немоћи* харицита да се супротставе режимским снагама и *енергије* злогласног умајадског војног заповедника ал-Хаџаца, који је за дуже време успео да неутралише харицитско деловање. Повлачење харицита с бојишта широм ирачке провинције царства имало је, дугорочно, друге и озбиљније последице. Припадници секте отпочели су да се организују у тајности учвршћујући тако не само своју организациону, већ и идеолошку структуру.⁸ Сви ови напади на умајадске власти, као и узвратне репресивне акције режима, за Лауста представљају очигледан доказ жилавости и упорности *идеологије* харицита. И поред тога, ни овако фанатични следбеници једне жилаве идеологије као што је харицизам, нису одолели искушењима унутрашњих подела.

⁸ Опширније види: www.historytoday.com/clive-foss/islam%E2%80%99s-first-terrorists. Приступљено 19.07.2017.

Како наводи Танасковић: „Њихово политичко и војно деловање било је праћено [...] појавом разних, већином ефемерних доктринарних тенденција и секти“ (2008: 165). Имајући у виду чињеницу да су ове харицитске „тенденције“ деценијама представљале озбиљан безбедносни изазов умајадским и, касније, абасидским властима те да су у дугом временском трајању упорно терорисали већинско становништво у појединим деловима државе, тешко је прихватити Танасковићеву оцену у погледу ефемерности ових секти.

Неохарицити

Двојица турских експерата за тероризам, Серкан Тасгин (Serkan Tasgin) и Танер Џам (Taner Sam), промишљајући о узроцима савременог исламистичког тероризма, дошли су до закључка да, харицити из 7. века и припадници данашњих терористичких организација – Исламске државе, Ал-Каиде и Боко Харам, деле исту идеологију која у потпуности подрива и искривљује базичне верске основе ислама. Сходно томе, ова двојица аутора данашње терористе исламистичке оријентације с правом називају неохарицитима.⁹

Још једна заједничка црта између харицита и *неохарицита*, да употребимо тај термин мислећи, пре свега, на активисте данашње терористичке творевине у Ираку и Сирији, упада у очи а то је – обим и интензитет напора који је уложен у неутралисању и једних и других – харицита у далекој абасидској прошлости, односно, неохарицита у акцијама које је, донедавно, предузимала међународна коалиција на челу са оружаним снагама САД и НАТО.

Ево шта о режимским напорима у савладавању харицитских фанатика каже Лауст: „У последњим годинама своје владавине [халифа] ал-Мансур је уложио знатан напор да угуши устанак. Повјерио је Узиду ибн Хатиму заповједништво над изнимно снажним експедицијским одредом: '50.000 људи, каже се, за чије је опремање утрошено 63 милијуна дирхема, износ никад раније издан за војску“ (1989: 73). Уз примену оваквих мера, успех није могао да изостане. Године 772. харицити су претрпели тежак пораз у Триполитанији а њихове вође Абу Хатим и Абу Ад су убијени, али успех ових опсежних војних операција абасидских власти није у потпуности сломио харицитски покрет. Исте године суфрити из племена Бану Мидрар основали су кнежевину у Сицилији а ибадитски потомци Абдурахмана ибн Рустема – Рустемиди, учврстили су своју у Тахерту. И једни и други су, својим жилавим отпором Абасидима, помогли учвршћивању сунитске власти умајадског халифе у далекој Шпанији.

У наставку, указаћемо на још неке кључне карактеристике харицизма и закључке појединих аутора о постојању истоветне (или у најмању руку, врло сличне) идеолошке, религиозне и методолошке матрице у пракси харицита и

⁹ Опширније на ову тему види: Serkan, T./Taner, C., *Reasons for Terrorism in the Middle East*, Middle East Review of Public Administration (MERPA), Spring 2016, (2) 1. <https://merpa.scholasticahq.com/api/v1/attachments/845/download>. Преузето 04.05.2017.

појединих савремених терористичких организација од којих смо неколико њих овде већ помињали. И поред тога што је реч о првом случају секташтва у оквиру до тада јединственог верског система, какав је у време појаве Мухамеда био уобличен у исламу, харицити и њихова идеологија издржали су пробу времена рачуналог вековима. Ова секта, или покрет како је многи аутори описују, била је и остала до данас синоним за *насиље* и *политички терор*, без обзира на чињеницу што је током времена представљала узоран и често коришћен модел за практиковање тог насиља и терора у мањем или већем степењу.

Поједини заступници тезе о постојању *неохарицизма* у данашњем свету, исправно примећују када кажу да је небитно то што баштеници идеологије харицита не делују сасвим у складу с праксом својих претходника тј. што нису у толиком степену изоловани од остатка муслиманске заједнице, као што су то били харицити у својим неприступачним пустињским оазама и планинским беспућима одакле су упорно терорисали државни апарат и већинску муслиманску заједницу. Слично овима, и данашњи милитантни исламисти, иако живе унутар великих муслиманских заједница (које сматрају неверничким и непријатељским срединама) и користе се најсавременијом технологијом као средством терорисања власти и становништва, руководе се истоветном логиком (харицитског) насиља а све ради постизања политичких и идеолошких циљева прилагођених актуелном времену.

Као што је то у више наврата већ показано у овом раду, харицизам се, у најкраћем, може описати као сажетак нетолеранције. У доктрини ове секте највећи број исламских верника није сматран муслиманима, нити је називан овим именом јер се, из харицитске перспективе посматрано, многи верници нису стриктно придржавали шеријатских норми понашања. Сходно томе, нису ни заслуживали да се назову муслиманима. Према харицитском учењу, свако ко није припадао њиховој заједници био је неверник, а неверници заслужују најтежу казну – да буду убијени. У широј муслиманској интелектуалној заједници уврежено је мишљење да су харицити „увели у ислам низ посебних правила понашања и веровања, од екстремне политизације религије и проглашавања неистомишљеника за јеретике, па до неконвенционалних и бруталних обрачуна с непријатељима, односно, насиља према цивилном становништву – женама, старијим особама и деци“.¹⁰

Идентичан однос према већини оних који искрено исповедају Мухамедову веру, имају у данашње модерно доба припадници екстремно милитантних и терористичких организација као и они који деле њихов поглед на свет. Попут праксе некадашњих харицита и они примењују, крајње неселективно, како је називају поједини аутори – *варварску тактику асиметричног насиља* према својим неистомишљеницима, што у стварности обично подразумева масакре незаштићеног цивилног становништва. Једна од првих савремених исламистичких терористичких организација, која је почела да примењује окрутну ха-

¹⁰ Опширније види: <https://adenhassan.wordpress.com/2011/09/23/kharijite-islam-genesis-of-a-violent-ideology/>. Приступљено 06.04.2017.

рицитску тактику „смрти и уништења“ била је алжирска терористичка организација ГИА, почетком деведесетих година прошлог века. Чак и дословно, како то тврде неки познаваоци прилика у поменутој земљи, „нападајући изненада на градове и села а затим се брзо повлачећи у планине и неприступачне терене“.

И у делу муслиманске академске заједнице преовлађује мишљење о томе да је у појединим (муслиманским) срединама „харицизам још увек жив, те да је постао подземни резервоар радикалне нетрпељивости који чека да експлодира у тренутку избијања [крупних] политичких и друштвених преокрета“ (www.adenhassan.wordpress.com). За Танасковића нема сумње да је: „У традицији 'бунтовног ислама' (Ф. Мерниси), схваћен и примењен као позив на уклањање вођа који би се огрешили о ислам, харицитски пример [...] створио основу и образац за повезивање дисидентства с тероризмом, ту разорну спрегу актуализовану и данас“ (2008: 166).

Други савремени теоретичари ислама посебно указују на чињеницу да је идеологија харицита пустила дубоко своје корене који се до данас могу пратити, нарочито у областима које традиционално насељавају северноафрички бедуини. Том чињеницом објашњава се успех магрепских афилијација Ал-Каиде, као и већ поменутих терористичких организација ГИА и Такфир ва-л-Хиџра које, у идеолошкој и практичној равни, непосредно практикују харицитску доктрину *такфира*¹¹. И у погледу саме тактике и метода које примењују у извођењу својих операција (самоубилачке акције, тзв. спавачи, инфилтрација у редове непријатеља), ове организације се служе истим поступцима и процедурама којима су прибегавали харицити.

Дакле, могао би се изнети закључак о постојању консензуса у делу муслиманске академске и интелектуалне јавности око тога да „ако бисмо трагали за историјским коренима тактике коју примењују данашњи исламистички терористи, сасвим је сигурно да бисмо их пронашли у милитантним тумачењима ислама, током његове ране фазе историјског развоја“ (www.adenhassan.wordpress.com). Фазлур Рахман, додуше из перспективе свог времена (крај шездесетих, почетак седамдесетих година прошлог века) и избегавајући да користи „реч секта, у ригорозном смислу“, када помиње хариците, указује на постојање њиховог утицаја на „неколико нових покрета, инспирисаних радикалним идеализмом, као у случају вахабита у 12/18 веку а, у умеренијем духу и у новије време, [исти утицај постоји и на] Муслиманску браћу на арапском Средњем истоку“. Такође, према мишљењу овог експерта за ислам, постоје „извесни аспекти сличности харицитског идеала са неким аспектима доктрине радикалног исламског покрета Џемат-и ислами у Пакистану“ (1990: 238-239).

И многи исламски верски ауторитети деле ово мишљење представника научне јавности. На примеру терористичког пројекта Исламске државе који, у последње четири године, заокупља пажњу целокупне светске јавности и који се, у многим аспектима, упоређује са харицитима, најочигледније се види овај

¹¹ У поједностављеном значењу речи: прогласити неког неверником, отпадником од вере, немуслиманом.

консензуз. У прилог овоме, сведоче изјаве високих верских личности, попут великог муфтије Саудијске Арабије, шејика Абдулазиза, који сматра да Исламска држава представља продужетак харицитске идеологије. Према писању појединих медија¹², саудијски муфтија, као и сви салафисти, подржава теолошке принципе Исламске државе, али не и политичке ставове њених припадника које називају харицитима.

Амерички портал *muslimmatters.org*, у свом уводу једне опсежније анализе идеолошко-догматске подударности Исламске државе и харицита (из 2015. године), констатује следеће: „Како ИСИС наставља с убиствима и насиљем у свим провинцијама које контролише и покушава да контролише, и како наставља да погађа савјест велике већине муслимана широм свијета, оно на шта вриједи подсетити је то да смо то већ видели у историји [на примеру] секте назване Khawarij (ен. Kharijites)“.¹³

Ако се направи компаративна анализа на верско-идеолошкој равни, доћи ће се до закључка да између салафиста и Исламске државе нису постојале готово никакве несугласице све до оног тренутка када је лидер Исламске државе прогласио себе халифом. Дакле, опет је питање халифата тј. управљања целокупном муслиманском заједницом (аг. умма), као и на самом почетку њеног битисања, пре четрнаест векова, постало кључна тачка размимоилажења и раздора, овог пута између мање екстремне (салафисти) и ултраекстремне (терористи Исламске државе) исламистичке идеологије.

Поједини аутори наводе да су салафистичке терористичке организације, попут Ал-Каиде и Џабхату-л-Нусре, од самопроглашења Абу Бакра ал-Багдадија за халифу отворено одбациле пројекат Исламске државе оспоравајући истовремено ал-Багдадију право на халифат. Челници ових најозлоглашенијих дихадистичких организација - до појаве Исламске државе, називали су ал-Багдадија и његове следбенике харицитима запретивши дихадистима Исламске државе физичким истребљењем само зато што су баштинили догму и праксу харицизма. Склони смо да поверујемо да су мотиви за овакво држање челника Ал-Каиде и Џабхату-л-Нусре имали превасходно политичку позадину, док су верско-догматски принципи од којих се пошло у негирању новонастале исламистичке творевине, послужили као параван за критику ал-Багдадијевих претензија на верско, духовно и, што је најважније, политичко управљање муслиманском заједницом. Посебно интересантном сматрамо чињеницу да су салафисти, који су до тада полагали ексклузивитет на примену цихада, били непријатно изненађени успехом који је на војном (у Ираку и Сирији) и медијском (глобалном) плану постигла Исламска држава за релативно кратко време (од пар година). Стога, неуверљиво, али зато лицемерно, звучи порука духовног вође Џабхату-л-Нусре, Сами ал-Аридија, упућена свим сунитским муслиманима пред крај 2014. године, у којој се ови упозоравају да је њихова *верска обавеза* убијање припадника Исламске државе.

¹² Опширније види: <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/01/islamic-state-kharijites-continuation.html>. Приступљено 16.08.2017.

¹³ Опширније на ову тему види: <https://muslimmatters.org/2015/08/24/khawarij-ideology-isis-savagery-part-one/>. Преузето 17.03.2017.

Упоређујући Исламску државу с харицитима, већ поменути амерички портал ал-Монитор, упозорава на извесне сличности али и разлике између једних и других. Док се сличности односе на: „осуђивање других муслимана, убијање жена и деце и сукоб с другим салафистичким джихадистичким групама како би осигурали ексклузиван опсег моћи“, разлике се тичу односа према муслиманима и мањинама. Харицити, наиме, „никад нису испољавали непријатељски став према немуслиманима и никад нису угњетавали мањине“ (www.muslimmatters.org). На основу овога извлачи се, по нашој оцени, неубедљив закључак да постоји знатно више заједничких елемената „који повезују Исламску државу с различитим салафистичким покретима, укључујући и онај саудијски, него што је то случај с Исламском државом и древним харицитима“.

Закључак

Као што је то показано у овом раду, насиље у првобитној муслиманској заједници ескалирало је појавом првих секти и верско- идеолошких раскола међу њима. Када је реч о харицитима, припадници ове најраније секте у исламу били су иницијатори и извршиоци првих организованих терористичких активности у поменутој заједници. Они су створили чврст и заокружен образац верско-идеолошког обрачунавања с неистомишљеницима који је и данас актуелан у догматском и практичном деловању савремених исламистичких група, покрета и организација. Организовани приступ тероризму, промовисан по први пут у муслиманској заједници од стране харицита, настао је као логична последица отвореног питања не само легалитета и легитимитета власти већ и начина њеног консолидовања, који је био изразито репресивног карактера.

У закључку излагања о харицитима, цитираћемо поново исламолога Танасковића, који каже: „У очима већине муслимана, харицити (и они који су касније кретали њиховим трагом) заувек су [...] остали више трајни политички дисиденти него легитимна исламска следба“ (2008: 166). Не оспоравајући истинитост ове тврдње, додали бисмо јој следећу констатацију: харицизам је данас, као што смо то видели, без обзира како га доживљавали и тумачили - као политички или верски феномен, доживео своју пуну реафирмацију од стране појединих екстремних исламистичких и терористичких организација.

Литература:

1. Božović, Rade (2007): *Islam i Arapi: Bog i čovek (pogled u kulturu)*, Narodna knjiga-Alfa, Beograd
2. Velajati, Ali Akbar (2016): *Istorija kulture i civilizacije islama i Irana*, Centar za religijske nauke Kom, Beograd
3. Vlajki, Emil (2016): *Američko-islamski antisrpski džihad*, Filip Višnjić, Beograd
4. Espozito, L. Džon (2002): *Oksfordska istorija islama*, Clio, Beograd

5. Kenney, T. Jeffre (2006): *Muslim rebels: Kharijites and the Politics of Extremism in Egypt*, Oxford University Press, New York
6. Laoust, Henri (1989): *Raskoli u islamu*, Naprijed, Zagreb
7. Rahman, Fazlur (1983): *Duh islama*, Jugoslavija/Prosveta, Beograd
8. Serkan, Tasgin, Taner, Cam (2016): *Reasons for Terrorism in the Middle East*, Middle East Review of Public Administration (MERPA), Spring 2016, (2) 1. (<https://merpa.scholasticahq.com/api/v1/attachments/845/download>)
9. Smailagić, Nerkez (1990): *Leksikon islama*, Sarajevo: Svjetlost
10. Tanasković, Darko (2008): *Islam: dogma i život*, Srpska književna zadruga, Beograd
11. Hiti, Filip (1988): *Istorija Arapa od najstarijih vremena do danas*, Veselin Masleša, Sarajevo
12. Hurani, Albert (2016): *Istorija arapskih naroda*, Clio, Beograd
13. Watt, W. Montgomery (1985): *Islamic Philosophy and Theology: An Extended Survey*, Edinburgh University Press, Edinburgh (<http://www.muslimphilosophy.com/books/ipt-wat.pdf>).

Електронски извори

1. <http://adenhassan.wordpress.com/2011/09/23/kharijite-islam-genesis-of-a-violent-ideology/>.
2. <http://historytoday.com/clive-foss/islam%E2%80%99s-first-terrorists>.
3. <http://al-monitor.com/pulse/originals/2015/01/islamic-state-kharijites-continuation.html>.
4. <http://muslimmatters.org/2015/08/24/khawarij-ideology-isis-savagery-part-one/>.

THE KHARIJITE ROOTS OF ISLAMIST TERRORISM

Summary: In the last couple of decades, the world has witnessed the escalation of Islamist Terrorism. Activities of countless Islamist terrorist organizations, such as the Islamic State, Al Qaeda and Boko Haram, today pose the greatest threat to security globally. In ideological and doctrinal terms, they share a common conceptual platform that draws its strength from the distant past, reaching back to the times of founding the first Muslim community as a militant, theocratic state based on the belief in one and only, undivided God, and the necessity of unconditional application of His laws on earth. Initially proclaimed concepts and principles of the necessity of spreading Islam as the only religion, and the Muslim community as an ideal form of state and society organization, have to this day remained a paragon for the majority of modern Islamist terrorist organisations. In the mid-7th century, a group of renegades segregated from the newly established Muslim community. Later known as Kharijites, they insisted on the unconditional application of these concepts and principles, without refraining from most brutal violence when fighting against their ideological and religious opponents. These first renegades, members of the earliest schismatic movement in Islam were the originators of the phenomenon conceptually defined and classified in many ways as Islamic terrorism, religious fanaticism, radical fundamentalism, jihadism, etc.

Key words: Islamist Terrorism, Kharijites, Islamic State, Al Qaeda, Boko Haram, Jihadism